

TEISĖS SOCIALINĖS PRIGIMTIES IR PASKIRTIES PILIETINĖJE
VISUOMENĖJE RYŠYS

Vytautas Šlapkauskas *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 97
Elektroninis paštas tfk@mruni.lt*

Pateikta 2006 m. balandžio 20 d., parengta spausdinti 2006 m. birželio 29 d.

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama teisės socialinės paskirties problema, kuri aštrėja didėjant šiuolaikinio kapitalizmo kultūriniais prieštaravimams. Teisė gali būti vienas iš svarbiausių instrumentų tiems prieštaravimams spręsti, nes ji yra ne tik visuomenės ekonominės, politinės, moralinės bei religinės raidos padarinys, bet ir būna jos priežastis. Į teisę žvelgiama kaip į gana savarankišką socialinės raidos veiksnį. Dėl to būtina atskleisti bendrą teisės socialinę paskirtį – vertybes, kurių teisinė apsauga ribotų teisėkūros galimybes atskirti teisę nuo pamatinių vertybių ir suabsoliutinti jos instrumentinę jėgą.

Tyrimas grindžiamas prielaida, kad teisės socialinėje prigimtyje esančios pamatinės vertybės, kurios buvo ypač svarbios Vakarų Europos istorijoje, yra svarbios ir šiuolaikinei pilietinei visuomenei. Tyrimas atskleidžia ne tik teisės socialinės prigimties slėpinius – vertybes, kurių puoselėjimas ankstyvosiose Europos tautose suponavo privalomų elgesio taisyklių – teisės – savaiminį susiformavimą, bet ir teisingumo vaidmenį Vakarų teisės tradicijos ištakose. Teisingumo, kaip bendro gėrio, įgyvendinimas buvo istoriškai svarbiausia teisės socialinė paskirtis.

Pilietinės visuomenės pliuralistinės prigimties ir funkcijų analizė atskleidė bendro gėrio vaidmenį pilietinės visuomenės formavimuisi. Pilietinės visuomenės bendro gėrio samprata turi apimti teisingumą, solidarumą, sakralumą, socialinį ir religinį pakantumą. Pilietinė visuomenė siekia įgyvendinti teisingumą kaip bendrą gėrį, kuris susijęs su žmogaus teisių ir pareigų apsauga.

Pagrindinės sąvokos: teisė, teisės socialinė prigimtis, socialinė tvarka, bendros elgesio taisyklės, pliuralizmas, pilietinė visuomenė, bendras gėris, teisės socialinė paskirtis.

IVADAS

Vakarų civilizacija išgyvena dramatišką savo raidos laikotarpį, nes ekonomikoje ir kultūroje etiką nustelbė godumas, modernizmas įklimpo postmodernistiniame ir *PoMo* (vulgarioji postmodernizmo forma) liūne, o grįžtamoji globalinės ekonomikos banga kapitalizmą nubloškė į Rytus, kur naujas godumo proveržis ir neokonfucianizmo ideologija tapo naujosios eros skiriamaisiais ženklais [1, p. 471]. Neokonfucianizmo ideologija, pabrėžianti teisingumo bei tvarkos dangiškąją prigimtį ir orientuota į bendruomeniško sugyvenimo idealus, yra labai rimtas iššūkis tolimesnei Vakarų vartotojiškų visuomenių raidai. Esminis klausimas – „kas

lieka iš Vakarų civilizacijos ekonominės galios ir kultūrinio sinkretizmo, jei nutrūko ryšys su tradicija ir religija?“ – virto jos Būties klausimu.

Neatsitiktinai Imanuelis Valerstainas pabrėžia, kad „šiuolaikinė pasaulio sistema kaip istorinė sistema įžengė į baigiamąją krizės stadiją ir vargu ar egzistuos po penkiasdešimties metų. Tačiau krizės padariniai nėra iš anksto apibrėžti, nes mes nežinome, ar pakeičiančioji naujoji sistema (arba sistemos) taps geresnė arba blogesnė už tą, kurioje mes dabar gyvename. Bet ką mes tikrai žinome, yra tai, kad pereinamasis periodas bus grėsmingų sukrėtimų laikotarpis, kadangi perėjimo kaina labai aukšta, jo perspektyvos visiškai neaiškios, o mažų permąnų poveikio baigtiniams rezultatams potencialas yra nepaprastai didelis“ [2, p. 5–6].

Dėl globalizacijos – globalinės ekonomikos, komunikacijos ir jas „išreiškiančių“ technologijų plėtros –

* Socialiniai mokslai, teisė, daktaras. Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedros docentas.

poveikio vyksta struktūriniai visuomenės pokyčiai. Nors „šie pokyčiai, – anot Danielio Belo, – nenulemia politinių ir socialinių nuostatų, nes pastarąsias formuoja vertybės, kylančios iš tradicijų ir istorijos, religinių ir filosofinių įsitikinimų“ [1, p. 438], bet struktūrinių pokyčių apibrėžtos spręstinios problemos yra tokios aštrios, kad jų sprendimas liberalios socialinės politikos būdais tik gilina Vakarų visuomenių moralinę krizę [3, p. 155].

Šiomis painiomis ir prieštaringomis sąlygomis vis labiau aštrėja poreikis teisės socialinės teorijos, kuri turėtų sukurti integralią jurisprudenciją ir paaiškinti: 1) pamatinius Vakarų visuomenių teisės sistemų bruožus, pergyvenusius didžiąsias XVI–XX a. tautines revoliucijas; 2) teisinį pliuralizmą ir jo santykį su bažnytinės ir pasaulietinės valdžios dualizmu; 3) tikėjimą teisės „kūnu“ (dieviškąja teise, prigimtinė teise, žmogaus teisėmis), nesutampanti su aukščiausios politinės valdžios teise; 4) kaip ir kodėl pagrindžiama arba nepagrindžiama būsima stabili ir teisinga teisėtvara po to, kai nurimsta revoliucija; 5) kokios Vakarų teisės ir ne Vakarų teisės sąsajos ir kaip atsiranda bendra žmonijos teisinė kalba. Tik šia kryptimi einant, anot Haroldo Bermanno, galima tikėtis įveikti krizę, XX a. pabaigoje ištikusią Vakarų teisės tradiciją [4, p. 69–71].

Vakarų teisės tradicijos krizės ir jos negatyvaus poveikio Lietuvos teisinės sistemos raidai suvokimas skatina gilintis į teisės socialinę prigimtį, siekiant atskleisti tas pamatines vertybes, kurios pradėjo šią teisę ir kurias ji turėjo bei turi pripažinti. Kitaip tariant, šio tyrimo tikslas – atskleisti teisės socialinės prigimties ir paskirties pilietinėje visuomenėje ryšį.

TEISĖS SOCIALINĖS PRIGIMTIES SAMPRATA

Teisė yra bet kurios visuomenės kultivuojamų privalomų taisyklių visuma, užtikrinanti jos, kaip bendruomenės, išlikimą, jos teisingos tvarkos išraišką ir funkcionavimo būdą. Šiuo bendriausiu teisės apibrėžimu siekiama sukurti teisės socialinės prigimties nagrinėjimo erdvę, kurioje socialinė tvarka nesutampa su elgesio taisyklėmis (teise) ir teisė – su įstatymų leidyba. Teisė niekada nebuvo išrasta, o įstatymų leidyba buvo išrasta gana vėlai, palyginus su žmonijos raidos istorija, veikiausiai antikinės Graikijos laikais, o po to viduramžiais. Ypač svarbu pabrėžti būtinybę visiškai išsivaduoti nuo klaidingos idėjos, kad pirmiau egzistuoja visuomenė, ir tik vėliau ji susikuria įstatymus. Ši idėja užgožė tikrąjį teisės ir valdžios santykį. Tik dėl to, kad individai laikosi tam tikrų bendrų taisyklių, žmonių grupė gali gyventi tos tvarkos, kurią vadiname visuomene, sąlygomis [5, p. 146].

Tik nuo XIII a. ir dažniausiai Europos žemyne teisę pamažu pradėta traktuoti kaip valdovo sąmoningos ir nevaržomos valios produktą, glaudžiai susijusį su absoliučios monarchijos įsigalėjimu ir turintį koncepcijų, kurios vėliau tapo demokratijos siekių pagrindu. Nors tarp socialinės tvarkos ir teisės bei įstatymų leidybos egzistuoja glaudus ryšys, bet jo pabrėžimas dažniausiai teisės socialinės prigimties nagrinėjimą nuveda konstrukty-

vizmo kryptimi, kurioje išblėsta pati teisės socialinė prigimtis.

Socialinės tvarkos prigimties tyrimais F. Hayekas įtikinamai atskleidė dvi socialinės tvarkos atmainas: a) savaime (spontaniškai) susidariusią socialinę tvarką, b) konkrečių žmonių surinktą, padarytą socialinę tvarką [5, p. 65–67]. Skirtingas socialinės tvarkos atmainas atitinka dvi skirtingas taisyklių grupes: 1) abstrakčios socialinio sugyvenimo arba bendros elgesio taisyklės, suvokiamos kaip nepriklausomos nuo žmonių valios; 2) organizuoto veikimo taisyklės, kurių sąmoningas kūrimas turi paklusti teisingumo sampratai, susiformavusiai bendrų elgesio taisyklių pagrindu, ir kurios skirtos konkrečiam tikslui pasiekti.

Socialinę tvarką suprantame kaip neišvengiamą ir nenutrūkstancią žmogaus kūrybą, egzistuojančią tik kaip žmogaus kūrinys. Tačiau savaiminės savikūros atveju socialinė tvarka yra žmogaus veiksmo, bet ne jo sumanymo rezultatas. Ji yra lyg būtų susiklosčiusi iš vidaus be išankstinio tikslo. Tai pakankamai gerai paaiškina socialinės tvarkos savaiminio formavimosi modelis, kuris atskleidžia ir teisinės reikšmės papročių susiformavimą bendruomenėje [6, p. 395–407]. Tik organizuotu būdu sukurta socialinė tvarka yra žmogaus sumanymo rezultatas.

Taisyklės, reguliuojančios veiklą organizacijoje, pasižymi tuo, jog jos skirtos iškeltiems organizacijos veiklos tikslams įgyvendinti. Jos numato, kad kiekvieno individo vietą fiksuotoje struktūroje apibrėžia įsakas ir kad taisyklės, kurioms individas turi paklusti, priklauso nuo jam paskirtos vietos organizacijoje bei nuo vadovybės jam paskirto konkretaus tikslo. Spontanišią tvarką valdančios taisyklės nepriklauso nuo tikslų ir vienodai galioja visiems visuomenės nariams arba bent jau individualiai neįvardintoms jų socialinėms grupėms. Tai reiškia, jog bendros taisyklės, kuriomis grindžiama spontanišią tvarką, yra orientuotos į abstrakčią socialinę tvarką, kurios specifinis arba konkretus turinys nėra niekam žinomas arba numanomas. Kuo sudėtingesnė numanoma socialinė tvarka, tuo didesnę dalį individualių veiksmų lems aplinkybės, nežinomos tiems, kurie valdo visumą, ir juo labiau kontrolė priklausys nuo taisyklių, o ne nuo specifinių įsakų [5, p. 80–81].

Savaiminė socialinė tvarka – tai konkrečioje visuomenėje susiklosčiusi ir besivystanti visuma bendruomeninių ryšių ir santykių ypatybių, kurių praktikuojimas padeda išgyventi ir siekti aukštesnio gyvenimo lygio kuo didesniai visuomenės ar socialinės grupės narių skaičiui [7, p. 7]. Socialinė tvarka, be kurios individai negali susiburti į bendruomenę, yra bet kurios visuomenės atributas. Tik bendrų taisyklių paisymas daro galimą bendruomenės išlikimą ir taikų jos narių sugyvenimą. Todėl labai svarbu pabrėžti, kad bet kurios visuomenės esminė savybė yra jos narių savireguliacijos sugebėjimas (bendrų taisyklių laikymasis) arba homeostazė. Homeostazė yra dinaminės pusiausvyros modelis, būdingas sudėtingai susiorganizuojančioms sistemoms, sugebančioms leistinosiose ribose išlaikyti savo esminius parametrus ir funkcijas. Šio sugebėjimo pagrindas yra sudėtingų sistemų mokėjimas (nebūtinai įsisąmonintas)

priešintis aplinkos poveikiams vidinės organizacijos autonomiškumo ir stabilumo dėka.

Taigi bendrų elgesio taisyklių paisymas padėjo pirmykščiams žmonių būriams virsti bendruomenėmis ir prisitaikyti prie gamtinių poveikių. Bendrų taisyklių paisymas bendruomenėje neišvengiamai virto bendruoju gėriu, kuris pradžioje buvo kaip teisingumo jausena, o vėliau – laipsniškai išsąmonintas teisingumas. Kitaip tariant, bendro gėrio – teisingumo – išsąmoninimo procesas kultūrinės atrankos būdais grįžtamai stiprino bendruomenės socialinę kontrolę ir jos savireguliacijos sugebėjimo saviugdą.

Bendruomeninė tvarka būdinga ne tik žmonių visuomenei. Lyginamieji elgsenos tyrimai rodo, kad vykstant evoliucinės atrankos procesui, daugelio gyvūnų visuomenėse atsiranda ritualizuotos elgsenos taisyklės, todėl menkėja prievartinių būdų vaidmuo ir taip klostosi taikinga tvarka. Ritualizuotas teisės taikymas buvo būdingas ir žmonių visuomenėms, pavyzdžiui, germanų tautoms, kurios nuo seniausių laikų rinkdavosi į viešus šeimynų seniūnų susirinkimus, vadinamus *moot*, kad išklaustų ir išspręstų ginčą, t. y. apsaugotų susiklosčiusią tvarką. Be dramatiškos ir poetiškos germanų teisės bruožų, būta ir kitos pusės: draugystės ryšiais ir pasitikėjimu susaistyta bendruomenė, kurią įkūnijo šeimyna. Šis bendruomeniškumas apėmė visą gentį ar liaudį. *Moot* egzistavo kaip šeimyna ir veikė kaip taika ir buvo susijęs su teisingumo įtvirtinimu. Išminčiai, *witan* („žinantieji“, „liudininkai“), išsakydavo savo nuomones, stengdamiesi išsaugoti šeimynų bendrą susirinkimą, ir liaudis stengėsi apsiginti, kolektyviai veikdama prieš nusikaltėlius [4, p. 78–90; 8, p. 449–454]. *Moot* siekė apsaugoti susiklosčiusią tvarką pagal teisingumą, kurį išreiškė bendro elgesio taisyklės – papročiai. Tai buvo būdinga ne tik germanų tautoms, bet ir visoms Šiaurės ir Vakarų Europos tautoms, nes jų teisėtvarkos nuo VI iki X amžiaus buvo labai panašios [4, p. 79].

Labai svarbus yra ir kitas *Moot* bruožas: *Moot* egzistavo kaip sprendimų priėmimo vienybės sfera, kurioje buvo nuomonių pliuralizmas. Tai patvirtina ir juridinės antropologijos tyrimai. Jie atskleidžia, kad kiekviena į bendruomenę įeinanti bendrija, pavyzdžiui, šeima, žvejų ar medžiotojų bendrijos, turi vieningą taisyklių sistemą, kurią autonomiškai apibrėžia bendrų elgesio taisyklių (papročių) pagrindu. Skirtingos bendrijos dalyvauja savitarpiai papildančioje ir poliarchinėje (skirtingų veiklos sričių vyresniųjų) struktūroje, kuri vyrauja bendruomenės modelyje. Todėl bendrijų pliuralizmas paaiškina, kodėl grupės negali užvaldyti individų: bendruomenės modelis funkcionuoja su individualiais, o ne prieš juos [9, p. 73].

Visiškai pagrįstai galime kelti prielaidą, kad Europos ankstyvųjų tautų bendruomenėse šimtmečiais egzistavęs bendrijų pliuralizmas buvo natūralus pagrindas teisiniam pliuralizmui Europoje susiformuoti. Bendrijų pliuralizmas Europos miestų atsiradimo ir augimo sąlygomis anksčiau ar vėliau turėjo tapti teisiniu pliuralizmu, nes valdovo jėga buvo per menka tautai primesti įstatymų leidybą. Šiam procesui tereikėjo intelektualinio, socialinio, ekonominio ir politinio postūmio, kuriuo

tapo Romos katalikų bažnyčios nepriklausomybės nuo pasaulietinės valdžios ir bažnyčios viršenybės tos valdžios atžvilgiu paskelbimas 1075 m. ir galutinis įtvirtinimas 1122 m. Romos katalikų bažnyčios vaidmuo formuojantis teisiniam pliuralizmui nėra atsitiktinis, nes tuo laiku Europoje ji buvo intelektualiniu, socialiniu, politiniu, ekonominiu ir kariniu požiūriais stipriausia Europos bendruomenė. Todėl Romos katalikų bažnyčios įtaka nesumažėjo ir po pasiekto galutinio kompromiso tarp popiežiaus ir pasaulietinės valdžios. Jėgos, išjudintos šių įvykių, atitiko bendrijų pliuralizmo poreikius ir toliau darė poveikį keletą šimtmečių [4, p. 43]. Taigi iškelta bendrijų pliuralizmo vaidmens prielaida leidžia suprasti ryšį tarp Europos miestų atsiradimo bei kitų pamatinių socialinių ekonominių pokyčių ir senovės graikų filosofijos ir romėnų teisės atgaivinimo bei teisinio pliuralizmo įsitvirtinimo.

Tačiau Europos ankstyvųjų tautų bendrijų pliuralizmas nebuvo radikali nuomonių konkurencija, nes ją ribojo paprotinė teisė, susiformavusi savaiminės tvarkos puoselėjimo sąlygomis. Todėl neatsitiktinai prancūziškas žodis *droit*, angliškas *right*, vokiškas *Recht*, itališkas *diritto*, lietuviškas *teisė* reiškia geometrinę figūrą – tiesę, kuri pradžioje turėjo dorovinę (teisingumo) prasmę ir tik vėliau įgijo teisinę. Jie yra atitikmuo to, ką antikos graikai vadino *nomos*, o romėnai – *ius*. Lietuviškas žodis *teisė* reiškia žmonių santykių teisingumo sistemą, jo sampratos nustatoma laisvė [10, p. 837]. *Droit* tiesiog reiškia tiesų, tiesių liniją, kuri yra aiškiai skirtinga nuo kreivės ar pasvirusios linijos. Ši geometrinė figūra yra gili dorovinės prasmės – žmonių tiesumo, atvirumo ir tarpusavio pasitikėjimo, t. y. teisingumo metafora. Neatsitiktinai apie nepatikimą žmogų dar sakome – kreivas žmogus. Todėl verta prisiminti tarpukario Lietuvos teisininko Antano Maliausko žodžius: teisė yra tiesus kelias, vedantis pavienius asmenis ir visuomenę į tobulumą ir laimę [11, p. 29]. Tai įmanoma tik teisingumo pagrindu.

Žmonių tiesumas, atvirumas ir tarpusavio pasitikėjimas yra pagrindiniai poreikiai, kurie, anot A. Maslow, hierarchiškai ir evoliuciškai susiję su kitais pagrindiniais poreikiais, pavyzdžiui, su maisto poreikiu ir saugumu [12, p. 343], be kurių įgyvendinimo negalėjo išgyventi žmonių grupės. Pagrindinių poreikių įgyvendinimo procesuose savaiminiu būdu formavosi ir dabar formuojasi socialinių vertinimų ir normų sistemos: to, kas vyksta, kas yra gėris, kas – blogis, ko reikia siekti, o ko reikia vengti, kaip reikia elgtis vienoje ar kitoje situacijoje ir t. t. Kitaip tariant, šiuo pagrindu formuojasi visuomenės priedermės savo narių atžvilgiu arba teisingumo samprata: tai, ką dera, būtina atlikti, pareigos supratimas. Teisingumas visada buvo suprantamas kaip pamatinis visuomeninio gyvenimo principas, nurodantis tam tikras – dorovines, teises, ekonomines, politines – žmonių elgesio ribas ir galimybes [13, p. 33]. Apibendrinant galima pagrįstai teigti, kad pagrindinių poreikių įgyvendinimo procesuose neišvengiamai klostėsi ir dabar klostosi teisingumo samprata, iš kurios kyla socialinio gyvenimo taisyklės, padedančios kuo didesniai jas prak-

tikuojančių žmonių grupių skaičiui siekti aukštesnių gyvenimo tikslų.

Labai svarbu pabrėžti ir kitką. Idėja, kad teisę gali kurti žmonės, buvo visiškai nebūdinga ankstyvųjų tautų mąstymui. Netgi klasikinė Romos civilinė teisė, kurios pagrindu sudarytas galutinis Justiniano kodeksas, yra beveik ištiesai juristų teisinės praktikos, o ne įstatymų leidybos produktas [5, p. 126]. Iki Aristotelio *Politikos* atradimo XIII amžiuje ir Justiniano kodekso adaptacijos XV amžiuje Vakarų Europoje beveik tūkstantį metų teisė vėl buvo laikyta nuo žmogaus valios nepriklausoma duotybe, tuo, kas gali būti atrasta, bet ne sukurta. Šią nuostatą klasikiniu būdu apibūdino F. Kemo: „įstatymas yra tai, kas yra nuo seno; naujas įstatymas yra terminų prieštaravimas; nes arba naujasis įstatymas eksplicitiškai arba implicitiškai kildinimas iš senojo, arba jis konfliktuoja su senuoju ir todėl nėra teisėtas. Pamatinė idėja išlieka ta pati; senasis įstatymas yra tikrasis įstatymas, ir tikrasis įstatymas yra senasis įstatymas“ [5, p. 126–127]. Taigi ši nuostata veda mus prie labai svarbios minties, kad įstatymų leidyba turi griežtai remtis teisingumo samprata, nes susiklostęs įsitikinimas, kad teisė išdavė savo aukščiausią tikslą ir misiją (teisingumą), sukėlė visas didžiausias revoliucijas [4, p. 41].

PILIEVINĖS VISUOMENĖS PRIGIMTIS IR FUNKCIJOS

Šiuolaikinė pilietinė visuomenė yra miesto visuomenės tęsinys tautos mastu. Jos prigimties ir funkcijų analizė yra svarbi, nes gali atskleisti ne tik jos ypatumus, bet ir teisės vaidmenį. Šiuolaikinė pilietinė visuomenė yra visuma skirtingų nevyriausybinų institucijų, pakankamai stiprių, kad tarnautų atsvaru valstybei ir, jai netrukdydama, atliktų taikdario ir arbitro vaidmenį tarp pagrindinių interesų grupių, sulaikytų jų siekimą dominuoti ir atomizuoti visuomenę [14, p. 15]. Pilietinės visuomenės idėja yra civilizacijos vaisius, nes tai, ką A. de Tocqueville'is vadino mokėjimu vienytis į sąjungas, yra šiuolaikinės praktikos pasiekimas: žmonės bendradarbiauja su kitais jiems nepažįstamais žmonėmis, norėdami pasiekti savo tikslų [15, p. 11]. Kaip ir ankstesnės visuomenės, šiuolaikinė pilietinė visuomenė yra pliuralistinės prigimties, nes tai suponuoja šiame pasaulyje gyvenančiųjų gyvenimo būdo skirtumai, kurių neįmanoma visiškai pašalinti.

Pilietinės visuomenės sąvoka neatsiejama nuo laisvės idėjos. Tačiau paplitusi klaidinga nuomonė, jog individas gali būti absoliučiai laisvas ir kad laisvė yra suvaržymų nebuvimas. Pilietinės visuomenės teorija aiškina, kad laisvės būseną yra tokia, kurioje žmonėms taikomi teisingi apribojimai ir kad kiekvieno jų būklę gali pagerinti tik jų vienijimasis į sąjungas [15, p. 11–12]. Žmonių vienijimasis į sąjungas suponuoja atitinkamas pilietinės visuomenės veikimo kryptis – funkcijas. Šiuolaikinės pilietinės visuomenės svarbiausios funkcijos yra šios: socialinė integracija (susiorganizavimas); savireguliacija; socialinių subjektų saviraida; ekonominių, politinių, kultūrinių, informacinių gyvenimo sąlygų homogenizacija (suvienodinimas).

Socialinė integracija. Pilietinei visuomenei yra būdinga aukščiausia socialinės integracijos forma – socialinis susiorganizavimas, kuris yra priešingas išorinei integracijai, kylančiai iš valstybės. Susiorganizavimas yra sudėtingų sistemų savybė ir kaip pilietinės visuomenės funkcija ji visavertiškai išsiskleidžia bendruomenėje. Socialinė integracija – tai visuomenės narių tarpusavio ryšių ir santykių būklė, kai visuomenės viešosios sferos problemos svarstomos ir jų sprendimai priimami visuomenės narių sąjungose, o pastarųjų pastangomis – įgyvendinama valstybės mastu. Šios sąjungos išvengia susipriešinimo, nes pati visuomenė savo vidinės organizacijos autonomiškumą ir santykinį stabilumą grindžia bendro gėrio (teisingumo, solidarumo, sakralumo ir religinio bei socialinio pakantumo) samprata ir pilietine iniciatyva. Kitaip tariant, ypač pabrėžiamas piliečių savaveiksmių organizacijų vaidmuo – teisingumo pagrindu būti tarpininku tarp žmogaus ir valstybės, neleidžiant pastarajai paminti žmogaus teises ir laisves, savavališkai imtis vienašališkų veiksmų reglamentuoti piliečių veiklą. Tai reiškia, kad pati pilietinė visuomenė turi rūpintis bendro gėrio, kartu ir teisingumo, sampratos kūrimu ir įgyvendinimu.

Socialinės integracijos funkcija apima visus pilietinės visuomenės socialinius subjektus – bendrijas, socialines institucijas ir kitus jos struktūrinius darinius. Žinomos įvairios susiorganizavimo visuomeninės formos, pavyzdžiui, ekonomikos sferoje yra pramonės ir verslo korporacijos, politikos sferoje – visuomeniniai judėjimai ir partijos, sociokultūrinėje sferoje – kūrybinės sąjungos, mokslinės asociacijos, profesinės sąjungos ir kitos įvairios bendrijos. Kiekviena iš jų turi savo taisyklių sistemą, kurią autonomiškai apibrėžia visuomenėje veikiančios teisingumo sampratos pagrindu, o ne vien valstybinės teisės pagrindu. Teisės pagrindu pilietinė visuomenė yra aukštesnio integralumo laipsnio nei ankstesnės visuomenės.

Savireguliacija. Pilietinės visuomenės socialinė integracija vyksta homeostazės pagrindu. Tai jos savireguliacijos sugebėjimas – leistinose ribose išlaikyti savo esminius parametrus ir funkcijas. Pilietinės visuomenės savireguliacijos mechanizmas grindžiamas ne tik bendrojo gėrio samprata, bet ir tiesioginiais bei grįžtamais ryšiais (teigiamais ir neigiamais), kurių teikiamos informacijos pagrindu ji gali priešintis išoriniams (pvz., valstybės) poveikiams ir transformuotis savisaugos tikslais. Remiantis sistemų teorija būtina pabrėžti, kad pilietinėje visuomenėje išsivyrąja teigiamas grįžtamasis ryšys tik tada, kai demokratizacijos proceso rezultatai stiprina ir teisingumo sampratą, ir grįžtamojo ryšio poreikį. Tuomet grįžtamasis ryšys greitina įvairius procesus, techninių ir socialinių inovacijų raidą, pavyzdžiui, teisiinės akulturacijos apimties didėjimą.

Pilietinės visuomenės savireguliacijos mechanizmas teisingumo pagrindu padeda subalansuoti atskirų piliečių interesus ir įstatymo, išreiškiančio visuomenės interesus, normas. Jeigu šio mechanizmo nėra arba jis dar nesusiformavo (pavyzdžiui, visuomenėje nesusiformuoja teisingumo samprata, arba silpnos nevyriausybinių organizacijos), tai šią funkciją perima valstybė, įgy-

vendindama išorinę reguliaciją. Išorinės reguliacijos stiprinimas ir jos plėtimas veda prie totalitarinės sistemos susiformavimo galimybės.

Socialinių subjektų saviraida. *Sukurk pats save* – labai svarbus pilietinės visuomenės leitmotyvas, motyvuojantis socialinių subjektų pasitikėjimą savo jėgomis ir bendradarbiavimą. Pilietinė visuomenė sąmoningai kuria asmenybės subjektyvavimo – asmeninių pažiūrų, interesų, skonio formavimosi ir raiškos – socialines sąlygas. Bet šis procesas nėra visiškai savaiminis ir neribotas: jis vyksta susiorganizavimo funkcijos raidos pagrindu, kai visuomenės nariai vis labiau internalizuoja teisingumo sampratą bei žmogaus teises ir pareigas. Kuriant asmenybės subjektyvizacijos socialines sąlygas žmogaus teisės ir laisvės atlieka dvejopą funkciją: jų visuotinis įgyvendinimas yra šio proceso sklaidos teisinis pagrindas ir taip pat jo teisinės ribos. Su asmenybės teisių pradžia prasideda ir kurios nors kitos asmenybės pareigos.

Gyvenimo socialinių sąlygų suvienodinimas. Gyvenimo ekonominių, politinių, kultūrinių, informacinių sąlygų suvienodinimo esmė – mažinti radikalaus pliuralizmo galimybes. Nors pasaulio aiškinimų konflikto negalime pašalinti, bet jį galima švelninti ekonominių, politinių, kultūrinių, informacinių sąlygų suvienodinimo pagrindu. Ši funkcija būdinga tik pilietinei visuomenei, nes tik ten, kur ji egzistuoja, žmogaus teisių ir pareigų vienovės išsąmoninimo būdu kuriama vienuodų galimybių socialinė erdvė, kurioje įgyvendinama veiklos ir mainų formų pasirinkimo laisvė; asmeninės iniciatyvos ir saviraiškos, nedaranti žalos kitų piliečių ir visuomenės interesams, laisvė; bet kokios informacijos, jeigu ji neprieštarauja visuomenės pamatinėms vertybėms ir normoms, perdavimo laisvė. Šie socialinio vienodumo požymiai nėra baigtiniai, bet jie yra svarbiausi išsivysčiusių šalių artimiausios perspektyvos raidos orientyrai. Palaipsniui pilietinės visuomenės bruožai įgauna visuotinio ir universalumo pobūdį.

ASMENYBĖS VAIDMUO PILIETINĖJE VISUOMENĖJE

Pilietinės visuomenės pagrindas – kultūringas, iniciatyvus ir pilnateisis pilietis, nes jis yra pats svarbiausias ir mažiausias socialinės sistemos savivaldus elementas. Tai reiškia, kad pilietinės visuomenės formavimasis neatsiejamai susijęs ir su individualios laisvės kaip kiekvienos asmenybės vertingumo pripažinimo idėja, ir su asmenybės išpareigojimais visuomenei. Labai svarbu suvokti tarp jų esantį priešastinį ryšį. Aki vaizdu, kad individualios laisvės reikia individo savarankiškumui skleisti. Jos turi būti tiek, kad ji skatintų individo savirealizaciją ir netaptų kitų individų gyvenimą griaunančia jėga. Todėl teisinės socializacijos procese asmenybė turi interiorizuoti savo teisių ir pareigų vienovės jauseną bei jos sampratą. Būtent asmenybė yra teisinio elgesio ir teisinės kultūros subjektas, kurio asmeninėje kultūroje vienokiu ar kitokiu laipsniu būna interiorizuota visuomenės teisingumo – socialinių santy-

kių turinyje esančių teisių ir pareigų ryšio – samprata, teisinės ir politinės kultūros tradicijos.

Asmenybės vertingumo pripažinimas veikia pilietiškojo sąvokos turinio raidą. Apskritai pilietiškojo sąvoka yra sudėtingas ir ginčytinas klausimas. Jis sprendžiamas grupuojant didelę dalį pilietiškojo sąvokai būdingų dviprasmiškumų ir įtampų į minimalistines ir maksimalistines šios sąvokos interpretacijas. Minimalistinės ir maksimalistinės pilietiškojo sąvokos interpretacijos gali būti pavaizduotos apibrėžiant keturis pilietiškojo sąvokos požymius: individui suteikiamą tapatumą; dorybes, kurių reikalaujama iš piliečio; politiniu aktyvumu, kurio tikimasi iš individo; efektyviam pilietiškojam keliamais išankstiniais socialiniais reikalavimais [16, p. 73–75].

Glauštai apibūdinsime šias pilietiškojo sąvokos interpretacijas. „Minimalistiniu“ požiūriu tapatumas, kurį individui suteikia pilietiškojo, traktuojamas vien tik formaliu – įstatyminiu požiūriu: pilietis yra tas, kuris turi pilietinį statusą – visas su tuo susijusias teises tam tikroje įstatymų valdomoje bendruomenėje. Bet „maksimalistiniu“ požiūriu tapatumas yra daug platesnė sąvoka, kuri apima ne tik teisinį, bet ir socialinį, kultūrinį ir psichologinį aspektus. Tai reiškia, kad pilietis privalo suvokti save kaip esamos bendruomenės narį, kurioje jis dalijasi demokratine kultūra, turi pareigų, atsakomybės, taip pat ir teisių, bendrojo gėrio, brolybės suvokimą. Ši maksimalistinė piliečio tapatumo interpretacija yra greičiau dinamiška, negu statiška, nes suprantama kaip reikalaujanti nuolatinio peržiūrėjimo ir svarstymų.

Piliečio dorybės irgi suprantamos analogiškais požiūriais. Minimalistiniu požiūriu pilietis yra tas, kuris paklūsta įstatymui ir yra „visuomeniškai aktyvus“, nes savanoriškai padeda kaimynui. Maksimalistiniu požiūriu to nepakanka. Iš piliečio reikalaujama platesnio lojalumo ir atsakomybės sampratos: pavyzdžiui, piliečiai yra suprantami kaip jaučiantys poreikį aktyviai aiškintis ir plėsti savo akiratį, suvokti bendresnes ir universalesnes sampratas, tokias kaip teisingumas, arba dirbti, kad sukurtų socialines sąlygas, kurios užtikrintų visų piliečių įgalinimą anksčiau minėtu požiūriu.

Politinio aktyvumo laipsnis taip pat yra viena iš pilietiškojo apraiškų. Minimalistiniu požiūriu į pernelyg didelį politinį aktyvumą žiūrima įtariai – pilietis visų pirma suprantamas tik kaip privatus individas, iš kurio reikalaujama išmintingo balsavimo už kandidatų. Maksimalistinis požiūris – priešingai, teikia pirmenybę aktyviam dalyvavimui demokratijos procese. Prognozuojama, kad, pavyzdžiui, ateities rinkimų modelis yra toks „visuotinis dalyvavimas“, kai piliečiai nebėra tik pasyvūs politinių akcijų dalyviai, o aktyviai dalyvauja procese.

Kalbant apie pilietiškojam keliamus išankstinius socialinius reikalavimus, minimalistai pasitenkina formalaus teisinio statuso garantija. Tuo tarpu maksimalistai teigia, jog nors pilietiškojo teoriskai ir yra lygybės statuso šalininkas, bet nereikia užmiršti įvairių socialinės negalios formų, pavyzdžiui, asmeninių ekonominių galimybių nepakankamumas [17, p. 369], jei tą statusą norime iš tikrųjų prasmingai pasiekti.

Taigi pilietiškumo sąvokos interpretacijų skirtis atskleidžia pageidautiną pilietinės visuomenės raidos kryptį. Akivaizdu, kad teisiškai apibrėžtos ir garantuotos minimalios asmenybės individualios laisvės ribos yra būtina, bet nepakankama sąlyga pilietiškumui bręsti. Visuomenės narių sąjungos ir valstybė turi labai stengtis kreipdamos jų turimus intelektualinius, socialinius, politinius, ekonominius ir teisinius išteklius tarnauti ugdant pilietiškumą, suprantamą maksimalistiškai. Todėl būtina atsiminti ir tai, kad ne tik tauta kuria savo valstybę, bet ir valstybė kuria savo tautą.

Labai svarbu pabrėžti, kad pilietinė visuomenė pripažįsta visiems žinomą asmenybės savivaldos ir apsisprendimo arba asmenybės suvereniteto sferą, į kurią brautis valstybė neturi teisės. Tai ne valstybė dovanoja žmogui teisę, o žmogus pats sąmoningai ir atsakingai naudojasi nenusavinamų teisių ir laisvių visuma, kurią jam suteikė visuomenė. Asmenybės suvereniteto pagrindą išreiškia žmogaus orumo apsaugos legitimacija ir teisė tvarkyti savo gyvenimą ir likimą savo nuožiūra. Be šio suvereniteto negali būti ir laisvos asmenybės valios, kuri yra teisinio elgesio pagrindas.

Svarbiausia asmenybės suvereniteto problema – tai jos savirealizacijos problema. Šiame kontekste ypač sudėtinga apibrėžti asmenybės socializacijos kaip visuomenės socialinio gyvenimo standartų perėmimo turinį, bet tai turi būti nuolatos apibrėžiama visuomenės (valstybės) mastu. Realiame gyvenime greta funkcionuoja skirtingi pasaulėžiūros ir gyvenimo standartai, todėl vis svarbiau tampa lavinti individo susiorientavimo sugebėjimą. Išoriniai gyvenimo standartai turi būti suvokiami ne vien kaip individualios būties įgyvendinimo „įrankių rinkinys“. Jų siekimas dažniausiai paverčiamas vieninteliu asmenybės gyvenimo tikslu ir šiuo pagrindu formuojasi vartotojiška visuomenė ar gyvenimu nusivylusios asmenybės. Asmenybės suverenitetas turi remtis realiomis socialinėmis galimybėmis – prieinamu saviraiškos „instrumentų rinkiniu“, o ne vien formaliai išoriniais „instrumentais“, kurie yra asmenybei nepavaldūs. Pilietinė visuomenė turi padėti žmogui ne tik išmokti realiai pasirinkti tris svarbiausius dalykus: ilgai ir sveikai gyventi, įgyti žinių bei apsirūpinti ištekliais, reikalingais oriai gyventi, bet ir kurti savirealizacijos galimybes, atitinkančias pilietinės visuomenės teisingumo ir socialinio solidarumo sampratą.

TEISĖS SOCIALINĖ PASKIRTIS IR BENDRO GĖRIO PROBLEMA ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE

Iš viduramžių atėjo idėja¹, kad teisė turi tarnauti tam tikros faktinės padėties sukūrimui arba kad tam tikra faktinė padėtis atsiranda tik laikantis tam tikrų elgesio taisyklių. Kitaip tariant, teisė turi kilti iš aukščiausių visuomenės vertybių ir tarnauti jų pagrindu susiklostančių socialinių lūkesčių įgyvendinimui. Tačiau XX a. antroje pusėje buvo daug ginčų dėl šios idėjos, nes neiš-

kios tapo pačios svarbiausios vertybės, pavyzdžiui, skirtis tarp krikščioniškų ir pokrikščioniškų vertybių. Šiuolaikinis gyvenimo būdas beveik neturi ryšių su deklaruojamomis krikščioniškosios kultūros vertybėmis. Atsisakant bendro gėrio sampratos liberalios demokratijos visuomenėse imta pabrėžti vertybių konkurenciją procedūrinio teisingumo sąlygomis, kurios suponuoja ir įstatymų leidimo rinką. Tokioje „teisėkūros rinkoje“ priimti įstatymai yra legalūs ir turi konkrečius tikslus, kurių veiksmingumą galima išmatuoti. Nors šį požiūrį kritikai labai taikliai apibūdino „naiviu instrumentalizmu“ [18, p. 119–131], bet išgalėjusi teisės, kaip organizacinio įrankio siekiant konkrečių tikslų, samprata užtemdo teisės socialinio tikslo išsąmoninimą pilietinėje visuomenėje.

Pilietinės visuomenės teisės socialinė paskirtis – vienodai veiksmingai tarnauti visoms socialinėms grupėms, nes būdvardis *socialinis* nurodo visą visuomenę arba visų jos narių interesus. Žodis *socialinis* įgijo moralinio vertingumo konotacijų [19, p. 130]. Tačiau rinkos vertybėms tapus visų ekonominių ir socialinių santykių arbitru, teisės socialinės paskirties klausimo kėlimas vis labiau lieka už politinių svarstymų dienotvarkės. Ši situacija yra labai pavojinga, nes su rinkos vertybių įsitvirtinimo procesu susijęs socialinio kapitalo nykimas ir pelno siekimo absoliutinimas Vakarų visuomenėse [20].

Reikia pripažinti, kad nei viena šiuolaikinė visuomenė nėra visiškai pilietinės visuomenės būklės, nes pilietinės visuomenės modelis labiau išreiškia pageidautiną visuomenės raidos siekiamybę nei realybę. Pilietinės visuomenės modelis – tai realios visuomenės vertybinės būklės ir jos raidos tendencijų įvertinimo kriterijų rinkinys. Šiuo pagrindu galima teigti, kad šiuolaikinės Vakarų vartotojiškos visuomenės socialinė raida labiau tolsta nei artėja prie pilietinės visuomenės modelio. Tai kelia nerimą daugeliui žymių šiuolaikinės visuomenės tyrinėtojų, pavyzdžiui, Danieliui Belui, Franciui Fukuyamai, Horstui Kurnitzkiui, Robertui Putnamui, Imanueliui Valersteinui ir kitiems. Neatsitiktinai D. Belas pabrėžia, kad jei norime suvaldyti pluralistinę visuomenę neleidami jai iširti, privalome paisyti labai svarbių skirčių: bendro gėrio ir visuomenės gėrio, viešosios ir privačios sferų [2, p. 467–468]. Liberalios demokratijos šalyse ypač daug problemų kelia požiūris į bendrąjį gėrį. Į postmodernistinį ir *PoMo* liūną įklimpusi šiuolaikinė visuomenė nepripažįsta jokios bendrojo gėrio sampratos, o jei bandoma apie ją kalbėti, tai toks kalbėjimas apsiriboja Adomo Smitho požiūriu: bendru gėriu laikoma gyvenba ir saugumas, esant apibrėžtam priešui.

Tačiau nekalbama apie teisingumą kaip bendrą gėrį, kuris būtų pagrindas rasti ir apibrėžti dorovines, teises, ekonomines, politines žmonių elgesio ribas ir galimybes. Ironiška, bet ši liūdna situacija visiškai „pateisinama“ išgalėjusio išlaidų ir pelno santykio optimizavimo požiūriu, nes visuomenės narių gyvenimo ekonominių, politinių, kultūrinių, informacinių sąlygų sudinimas reikalauja daug išteklių ir pastangų. Todėl propaguojamas „senasis“ liberalizmas: visuomenės pluralistinės būklės pripažinimas, rinką ir pasirinkimo lais-

¹ Plačiau žiūrėti: Leonas P. Teisės filosofijos istorija. – Vilnius: Mintis, 1995.

vė, o ne valstybė, tariamai ginanti „viešuosius interesus“ [3, p. 22]. Šios ideologijos sklaida reikalauja labai didelių teisinių investicijų. Bet kai visuomenėje nėra bendrojo gėrio sampratos, liberalizmas provokuoja teisėkūroje rinkos sąlygų susiklostymą: įstatymų konkrečius tikslus vis labiau sieti su valdžioje esančių ar su ja susijusių socialinių grupių interesų apsauga. Nors šios ideologijos tikslai yra optimistiniai, bet jų įgyvendinimo padariniai – visuomenės vertybinė dezorientacija, socialinės nelygybės didėjimas ir moralinė krizė – yra ypatingai pavojingi pačios visuomenės socialiniam integralumui.

Kai bendro gėrio samprata neaiški arba jos apskritai nėra, tai visuomenės nariams nėra aiškus ir visuomenės gėrio vertybinis pagrindas. Paprastai visuomenės gėris apima veiklas, visiems individams suteikiančias piliečio tapatybę. Kitaip tariant, visuomeninio gėrio pagrindū individualai įtraukiami į bendruomenės savivaldą. Šį principą prieš du tūkstančius metų suformulavęs Aristotelis *Politikoje* rašė, kad lygiateisis piliečio dalyvavimas bendruomenės savivaldoje priklauso nuo asmens orumo bei savigarbos ir suteikia individui asmeninės atsakomybės jausmą. „Tačiau tokios asmeninės atsakomybės pagrindas, – visiškai pagrįstai teigia Belas, – yra padorų pragyvenimo lygį užtikrinantis darbas, o jei taip, tai ar neturėtų pagrindinis geros visuomenės rūpestis būti visiškai įdarbinimas, o ne gerovės panaikinimas?“ [2, p. 468].

Vakarų visuomenėse nesant bendro gėrio sampratos, painus ir viešosios, ir privačios sferų santykis. Iš tiesų labai pavojinga politizuoti moralinius ir kultūrinius klausimus, po bendro gėrio sampratos skraiste „užmaskuoti“ bet kuriuos politinius įsitikinimus, paverčiant juos absoliučiais ir neginčijamais. Tai veda prie pačių destruktiviausių visuomenės konfliktų. Bendro gėrio samprata taip pat neatlieka savo funkcijų, jeigu ji skiepijama visuomenės nariams prievartiniu būdu. Bet visa tai nėra pagrindas apskritai atsisakyti bendro gėrio sampratos, nes jos nebuvimas kelia daug rimtų ir labai pavojingų visuomenės socialinio integralumo problemų. Viena iš jų – privačios sferos plėtimasis į viešąją sferą naikina visuomenę.

Teisės socialinės prigimties analizė atskleidė, kad savaime susiklostęs bendras gėris yra esminis ne tik pirmą kartą bendruomenės, bet ir pilietinės visuomenės socialinės integracijos ir savireguliacijos vertybinis pagrindas, apibrėžiantis žmogaus orumo vertę, švelninantis žmogaus socialinės raidos galimybių skirtumus. Todėl pilietinės visuomenės teisės socialinė paskirtis turėtų būti siejama su bendro gėrio samprata, kuri turėtų būti grindžiama prigimtiniu individualumo ir socialumo ryšiu. Kitaip tariant, asmenybė subręsta tam tikrose socialinės moralės – žmogaus teisių ir pareigų sąsajos – sąlygomis. Todėl pilietinės visuomenės socialinė paskirtis – saugoti ir ginti žmogaus teises ir pareigas bei sudaryti teises visuomenės raidos galimybes, kurios užtikrintų geresnę žmogaus socialinio gyvenimo kokybę.

IŠVADOS

1. Teisės socialinė prigimtis – tai pagrindinių vertybių įgyvendinimo procese savaime susiklosčiusi bendruomenės narių privalomo elgesio taisyklių visuma. Pagrindinių poreikių įgyvendinimo procesuose savaimi būdu formavosi ir dabar formuojasi visuomenės priedermės savo narių atžvilgiu arba teisingumo samprata: tai, ką dera, būtina atlikti, pareigos supratimas. Kitaip tariant, privalomų bendrų taisyklių paisymas bendruomenėje neišvengiamai virto bendruoju gėriu, kuris pradžioje pasireiškė kaip teisingumo jausena, vėliau – laipsniškai įsisąmonintu teisingumu. Bendro gėrio – teisingumo – įsisąmoninimo procesas kultūrinės atrankos būdais grįžtamai paveikė bendruomenės socialinės kontrolės stiprėjimą ir jos savireguliacijos sugebėjimo (homeostazės) saviugdą.

2. Juridinės antropologijos tyrimais atskleistas pluralistinės prigimties bendruomenės modelis leidžia kelti prielaidą, kad ankstyvųjų tautų bendruomenėse šimtmečiais egzistavęs bendrijų pluralizmas buvo natūralus pagrindas teisiniam pluralizmui Europoje susiformuoti. Ši prielaida leidžia geriau suprasti ryšį tarp Europos miestų atsiradimo ir kitų pamatinių socialinių ekonominių pokyčių, senovės graikų filosofijos ir romėnų teisės atgaivinimo bei teisinio pluralizmo Europoje įsitvirtinimo.

3. Vakarų Europa gyveno beveik tūkstančio metų laikotarpį, kai teisė vėl buvo laikoma nuo žmogaus valios nepriklausoma duotybe, tuo, kas gali būti atrasta, bet ne sukurta. Šios socialinės situacijos analizė verčia mus naujai įvertinti bendro gėrio – teisingumo sampratos vaidmenį šiuolaikinėje įstatymų leidyboje.

4. Pilietinės visuomenės pluralistinės prigimties ir funkcijų analizė atskleidė bendro gėrio vaidmenį pilietinės visuomenės formavimuisi. Pilietinės visuomenės bendro gėrio samprata turi apimti teisingumą, solidarumą, sakralumą, socialinį ir religinį pakantumą. Pilietinė visuomenė siekia įgyvendinti teisingumą kaip bendrą gėrį, kuris susijęs su žmogaus teisių ir pareigų apsauga. Tai būtinas, bet nepakankamas teisės socialinės paskirties elementas, nes teisės socialinė paskirtis turi būti susieta su individualumo ir socialumo ryšio apsauga ir jų dermės puoselėjimu.

5. Teisės socialinės prigimties analizė atskleidė, kad savaime susiklostęs bendras gėris yra esminis ne tik pirmą kartą bendruomenės, bet ir pilietinės visuomenės socialinės integracijos ir savireguliacijos vertybinis pagrindas, apibrėžiantis žmogaus orumo vertę, švelninantis žmogaus socialinės raidos galimybių skirtumus. Todėl pilietinės visuomenės teisės socialinė paskirtis turėtų būti siejama su bendro gėrio samprata, kuri turėtų būti grindžiama prigimtiniu individualumo ir socialumo ryšiu. Pilietinės visuomenės teisės socialinė paskirtis – saugoti ir ginti žmogaus teises bei pareigas, sudaryti teises visuomenės raidos galimybes, kurių įgyvendinimas užtikrintų geresnę socialinio gyvenimo kokybę.

LITERATŪRA

1. **Bell D.** Kapitalizmo kultūriniai prieštaravimai. – Vilnius: ALK/ALMA LITTERA, 2003.
2. **Валлерстайн И.** Конец знакомого мира. Социология XXI века. – Москва: Логос, 2004.
3. **Parsons W.** Viešoji politika. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
4. **Berman H. J.** Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis. – Vilnius: Pradai, 1999.
5. **Hayek Fr. A.** Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. I: Taisyklės ir tvarka. – Vilnius: Eugrimas, 1998.
6. **Šlapkauskas V.** Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004.
7. **Šlapkauskas V.** Socialinės tvarkos raidos globalizacijos sąlygomis problemos // Jurisprudencija. 2005. Nr. 70 (62). – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
8. **Europos** mentaliteto istorija / Sudarytojas Peter Dinzelsbacher. – Vilnius: Aidai, 1998.
9. **Рулан Н.** Юридическая антропология. – Москва: Нормма, 2000.
10. **Dabartinės** lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
11. **Maliauskis A.** Demokratija. Antra laida. – Kaunas, 1924.
12. **Maslow A.** Psichologiniai duomenys ir vertybių teorija / Gėrio kontūrai. – Vilnius, Mintis, 1989.
13. **Baublys L.** Antikinio teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai. – Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.
14. **Геллер Э.** История свободы. Гражданское общество и его исторические соперники. – Москва: Ad Marginem, 1995.
15. **Ashford N.** Laisvos visuomenės principai. – Vilnius: Aidai, 2003.
16. **McLaughlin T. H.** Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė. – Kaunas: Technologija, 1997.
17. **Vaišvila A.** Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000.
18. **Summers R. S.** Naive Instrumentalism and the Law / Law, Morality and Society. Hacker P.M.S. and Raz J. (eds). – Oxford: Oxford University Press, 1977.
19. **Hayek Fr. A.** Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. II: Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. – Vilnius: Eugrimas, 1998.
20. **Kurnitzky H.** Necivilizuota civilizacija. Kaip visuomenė pralaimi savo ateitį. – Vilnius: Dialogo kultūros institutas, 2004.

RELATIONSHIP BETWEEN THE SOCIAL NATURE AND PURPOSE OF LAW IN CIVIC SOCIETY

Vytautas Šlapkauskas *
Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The present article analyses the problem of the social purpose of law which gets exacerbated with the increasing cultural contradictions of modern capitalism. Law may provide important tools to solve these contradictions because it is not only a product of society's economic, political, moral and religious development, but also the source of this development. Law here is conceptualized as a relatively autonomous factor of the social processes. The article aims to explain the general social purpose of law to control the power of legislative bodies to separate law from fundamental values.

The current research suggests that the fundamental values assumed in the social nature of law are important to contemporary civic society as well. The analysis of the order and rules of behaviour of tribal communities shows that their most important value was justice. Justice in tribal communities took the form of customs. In their assemblies, the family elders sought to administer justice on the basis of customs and the pluralism of opinions. This pluralism was not radical because its impact was inherently restricted by the existent notion of justice. The later traditions of Western law claim two purposes, namely to administer justice and to protect order. It is no coincidence, therefore, that the administration of justice as common good is the main social purpose of law.

The analysis of the model of civic society explains its understanding of the role of common good. The notion of the common good of civic society must comprise justice, solidarity, sacredness and social and religious tolerance. Civic society seeks to administer justice as common good that is inseparable from the protection of human rights and duties. It is an important, yet not essential element of the social purpose of law. The social purpose of law in civic society is to protect and preserve human rights and duties and to create opportunities for society's development that would guarantee the increase in the quality of social life.

Keywords: law, social nature of law, social order, rules of general behaviour, pluralism, civic society, common good, social purpose of law.

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy of Law, Assoc. Prof. Dr.